

1.1 ความสำคัญของปัญหา

สวนสาธารณะนอกจากมีบทบาทเพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนของประชาชนในระดับหมู่บ้าน ชุมชน เมือง และภูมิภาค หากพิจารณาในด้านสิ่งแวดล้อมนั้น สวนสาธารณะยังทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างพื้นฐานสีเขียว (green infrastructure) กล่าวคือ ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการบริหารจัดการน้ำฝน (stormwater management) โดยต้นไม้ทำหน้าที่คล้ายฟองน้ำดูดซับน้ำเหล่านี้ไว้ในเมือง ลดมลภาวะทางอากาศ (air quality improvement) และปรับปรุงสภาพภูมิอากาศในระดับจุลภาค (microclimate modification) นอกจากนี้สวนสาธารณะยังสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองได้อีกด้วย จากแนวคิด “การพัฒนาแบบยั่งยืน” (sustainable development) เป็นการตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ผู้คนในอนาคตเกิดปัญหาในการตอบสนองความต้องการของตนเอง โดยการพัฒนายั่งยืนนั้นรวมประเด็น 3 ด้านได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน ซึ่งเมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบสวนสาธารณะเป็น “สวนสาธารณะแบบยั่งยืน” (sustainable park) จึงเป็นการเพิ่มศักยภาพสวนสาธารณะทางด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในสังคมให้เพิ่มมากขึ้นภายใต้บริบทเมืองที่สวนสาธารณะนั้น ๆ ตั้งอยู่

จากสภาพปัจจุบันของกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญในด้านต่าง ๆ ประสบปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นมลพิษทางด้านอากาศ น้ำท่วม สาธารณภัยต่าง ๆ รวมถึงขาดแคลนพื้นที่สีเขียวในการลดมลภาวะและลดความเครียดจากสภาพแออัดในการอยู่อาศัย อันเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในเมือง นอกจากนี้ คุณค่าของสวนสาธารณะในกรุงเทพมหานครได้ลดลง เนื่องจากลักษณะการดำเนินชีวิตของคนในเมืองได้เปลี่ยนไป พื้นที่สาธารณะที่ช่วยในการพักผ่อนหย่อนใจเกิดขึ้นในรูปแบบใหม่ ๆ ด้วยเหตุผลการขยายตัวของเศรษฐกิจระบบทุนนิยม เช่น ห้างสรรพสินค้า เป็นต้น ประกอบกับเกิดปัญหาการบริหารจัดการ

ภายในของลักษณะสวนสาธารณะเองที่ขาดการดูแลรักษาที่เหมาะสม ทำให้สวนสาธารณะบางแห่งทรุดโทรมลง และมีผู้มาใช้บริการลดลง

ดังนั้นการศึกษานี้เป็นการศึกษาสวนสาธารณะของกรุงเทพมหานครในด้านกายภาพ สังคม และการบริหารจัดการ รวมถึงนำแนวคิดของสวนสาธารณะแบบยั่งยืนมาประยุกต์ใช้กับสวนสาธารณะในกรุงเทพมหานคร เพื่อนำไปสู่แนวทางการออกแบบและพัฒนาสวนสาธารณะในอนาคตที่มีประสิทธิภาพและศักยภาพที่ยั่งยืนตอบรับกับชุมชนและเมือง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษารวบรวมลักษณะทางกายภาพ ลักษณะสังคม ลักษณะการบริหารจัดการ และลักษณะเศรษฐกิจของสวนสาธารณะในกรุงเทพมหานคร รวมถึงการจัดประเภทของสวนสาธารณะ
2. ศึกษาลักษณะกิจกรรมกับการใช้พื้นที่ของผู้ใช้งานที่เกิดขึ้นในสวนสาธารณะแต่ละประเภทในกรุงเทพมหานครเพื่อหาแนวโน้มกิจกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน
3. ศึกษาแนวคิดสวนสาธารณะแบบยั่งยืนทางด้านลักษณะทางกายภาพ กิจกรรม และลักษณะการบริหารจัดการ รวมถึงแนวทางในการออกแบบสวนสาธารณะแบบยั่งยืนภายใต้บริบทพื้นที่เว้นว่างจากการใช้งาน (brownfields) เพื่อนำมาประยุกต์ในการออกแบบสวนสาธารณะแบบยั่งยืนในกรุงเทพมหานคร
4. สรุปแนวทางการออกแบบและพัฒนาสวนสาธารณะแบบยั่งยืนในกรุงเทพมหานคร
5. ออกแบบสวนสาธารณะแบบยั่งยืนในพื้นที่โรงงานยาสูบเพื่อเสนอแนะรูปแบบสวนสาธารณะแบบยั่งยืนภายใต้พื้นที่ว่างเว้นจากการใช้งานที่มีประสิทธิภาพ ศักยภาพที่ยั่งยืนตอบรับกับชุมชนและเมือง

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ของการวิจัย

ส่วนที่ 1 บริเวณที่ศึกษา คือ สวนสาธารณะ (public park) ที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานสวนสาธารณะ สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร จำนวน 20 แห่ง ในสวนระดับ

ละแวกบ้าน สวนระดับชุมชน และสวนระดับเมือง ซึ่งในการศึกษาลักษณะกิจกรรมได้เลือกสวนสาธารณะจำนวน 4 แห่ง คือ สวนสาธารณะสันติชัยปราการ อุทยานเบญจสิริ สวนสาธารณะเบญจกิติ และสวนสาธารณะลุมพินี

ส่วนที่ 2 ขอบเขตของพื้นที่ในการออกแบบสวนสาธารณะแบบยั่งยืน คือ พื้นที่เว้นว่างจากการใช้งาน (brownfields) ซึ่งในที่นี้เลือกพื้นที่โรงงานอุตสาหกรรม อันได้แก่ พื้นที่โรงงานยาสูบ

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหาวิจัย

ส่วนที่ 1 ศึกษาลักษณะทางกายภาพของสวนสาธารณะ อันได้แก่ ขนาด ที่ตั้งและบริบท การเข้าถึง องค์ประกอบย่อยภายในสวน เพื่อนำมาจัดประเภทสวนสาธารณะ และลักษณะการบริหารจัดการ ได้แก่ การดูแลรักษา ความปลอดภัย รายรับรายจ่าย

ส่วนที่ 2 ศึกษาลักษณะกิจกรรมกับพื้นที่ของผู้ใช้งานในสวนสาธารณะที่เลือกมาในแต่ละประเภทสวนสาธารณะในกรุงเทพมหานคร เพื่อหาแนวโน้มกิจกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ส่วนที่ 3 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสวนสาธารณะแบบยั่งยืนทางด้านลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมและการบริหารจัดการ รวมถึงศึกษาความหมายลักษณะของพื้นที่เว้นว่างจากการใช้งาน (brownfields) และแนวทางการออกแบบสวนสาธารณะแบบยั่งยืนภายใต้บริบทพื้นที่เว้นว่างจากการใช้งาน

ส่วนที่ 4 สรุปแนวทางการออกแบบและพัฒนาสวนสาธารณะแบบยั่งยืนในกรุงเทพมหานคร

ส่วนที่ 5 การออกแบบสวนสาธารณะแบบยั่งยืนในพื้นที่ว่างเว้นจากการใช้งานของกรุงเทพมหานคร ซึ่งในที่นี้คือ พื้นที่โรงงานยาสูบ

1.4 ข้อจำกัดของการวิจัย

ขอบเขตเนื้อหาในทางด้านแนวคิดสวนสาธารณะแบบยั่งยืน และลักษณะพื้นที่เว้นว่างจากการใช้งานหรือเสื่อมโทรมไม่สามารถลงรายละเอียดในเรื่องเทคนิคในการออกแบบได้เนื่องจากระยะเวลาในการศึกษามีจำกัด

ภาพที่ 1.1 แผนภูมิแสดงขั้นตอนกระบวนการวิจัย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลสภาพปัจจุบันทางด้านลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคม ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ และวิธีบริหารจัดการภายในของสวนสาธารณะ แก่ผู้ที่สนใจในการศึกษาสวนสาธารณะทางด้านวิชาการต่อไป
2. เพื่อนำผลที่ได้มาเป็นข้อพิจารณาในการพัฒนาพื้นที่ที่กว้างที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ให้เป็นสวนสาธารณะ รวมถึงเสนอแนะลักษณะของสวนสาธารณะแบบยั่งยืนที่มีประสิทธิภาพและศักยภาพตอบรับกับชุมชนและเมือง

1.6 นิยามศัพท์

สวนสาธารณะ ในที่นี้หมายถึง พื้นที่โล่งว่าง ที่มีความสวยงาม มีความเป็นธรรมชาติ สามารถมาพักผ่อนและผ่อนคลายทำกิจกรรม เช่น เดิน ออกกำลังกาย นั่งพักผ่อน ศึกษาหาความรู้ โดยผู้ที่ใช้พื้นที่ต้องการพักผ่อนและผ่อนคลายจากความเครียดที่เกิดขึ้นจากกิจวัตรประจำวัน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมีการออกแบบและจัดเตรียมพื้นที่ให้เกิดความเหมาะสมกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้ใช้พื้นที่ และมีการจัดแต่งพื้นที่ให้มีสวยงามชวนมอง เพื่อเกิดความรู้สึกและทัศนคติที่ดีในการใช้บริการ โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ทำการศึกษาเป็นประเภทสวนสาธารณะ (public park) ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งจัดหาโดยกรุงเทพมหานคร ภายใต้การดูแลของสำนักงานสวนสาธารณะ สำนักสิ่งแวดล้อม

สวนสาธารณะแบบยั่งยืน (sustainable park) ในที่นี้หมายถึง สวนสาธารณะที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทางระบบนิเวศน์ของเมืองที่เป็นที่ตั้งของสวนสาธารณะนั้น ๆ โดยประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น สภาพดิน น้ำ อากาศ สิ่งมีชีวิตทางชีวภาพ เช่น สัตว์คนที่อาศัยอยู่ในเมือง และลักษณะระบบของเมือง เช่น สิ่งก่อสร้าง ระบบโครงสร้างพื้นฐานของเมือง (ระบบสาธารณูปโภค ระบบคมนาคม เป็นต้น) หลักการของสวนสาธารณะแบบยั่งยืนจะต้องประกอบด้วย

1. การคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรทั้งจากธรรมชาติและมนุษย์อย่างคุ้มค่าและพอเพียง (resource self-sufficiency) ทั้งในแง่การออกแบบและการดูแลรักษา เช่น การใช้พืชพันธุ์ในท้องถิ่น

การใช้วัสดุที่มีลักษณะรูปทรงซึ่งน้ำสามารถไหลผ่านได้หรือเพื่อรักษาน้ำใต้ดิน การรีไซเคิลวัสดุต่าง ๆ เพื่อนำมาทำปุ๋ย เป็นต้น

2. การผสมผสานสวนสาธารณะในแง่การเป็นส่วนหนึ่งของระบบเมือง (an integrated part of the larger urban system) กล่าวคือ สวนสาธารณะแบบยั่งยืนนั้นมีจุดประสงค์ในการช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ของเมือง เช่น ปัญหาที่เกิดจากระบบโครงสร้างพื้นฐานของเมือง ช่วยในการปรับปรุงพื้นที่เมืองที่รกร้างและขาดการดูแลรักษา ปัญหาด้านสุขภาพของคนเมือง คุณภาพชีวิต และการร่วมมือกันของคนในสังคมเมือง

3. การแสดงออกทางด้านสุนทรียภาพใหม่ ๆ (new modes of aesthetic expression) ในแง่ของการออกแบบสวนสาธารณะ กล่าวคือ ลักษณะทางกายภาพของสวน บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและการจัดการภายในสวน ที่มุ่งเน้นไปในเรื่องการรักษาระบบนิเวศน์ของเมือง ซึ่งส่งเสริมให้เกิดแนวคิด กฎเกณฑ์ในการออกแบบ และสุนทรียภาพใหม่ ๆ ให้กับนักออกแบบสวน และผู้ใช้งาน สวนสาธารณะภายใต้บริบทเมือง (urban park) ในที่นี้หมายถึง สวนสาธารณะรองรับการใช้สอยของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองหนึ่ง ๆ ตั้งอยู่ในเขตเมือง

สวนระดับละแวกบ้าน (neighborhood park) ในที่นี้หมายถึง สวนสาธารณะที่มีขนาด 2-25 ไร่ เป็นสวนสำหรับผู้อยู่อาศัยในละแวกนั้นในกรุงเทพมหานคร ลักษณะองค์ประกอบภายในสวนประกอบด้วยสนามหรือพื้นที่ร่มรื่นสำหรับนั่งเล่น ลานอเนกประสงค์ เป็นต้น

สวนระดับชุมชน (community park) ในที่นี้หมายถึง สวนสาธารณะที่มีขนาด 2-125 ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีประชากรหนาแน่น และอยู่บนถนนสายหลักของชุมชนในกรุงเทพมหานคร มีสถิติคนเข้าใช้บริการสวนสาธารณะมาก ลักษณะองค์ประกอบภายในสวน ประกอบด้วย สนามหรือที่ร่มรื่นสำหรับนั่งเล่น สนามกลางแจ้งสำหรับเล่นกีฬา สวนสุขภาพ สนามเด็กเล่น ลานอเนกประสงค์ หรือเวทีกลางแจ้ง ทางเดิน บึงน้ำ และองค์ประกอบที่เป็นจุดเด่น หรือสัญลักษณ์ของสวน

สวนระดับย่าน (district park) ในที่นี้หมายถึง สวนสาธารณะที่มีขนาดและองค์ประกอบภายในสวนเหมือนกับสวนระดับชุมชน หากแต่ที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองชั้นกลางและชั้นนอกของกรุงเทพมหานคร

สวนระดับเมือง (city park) ในที่นี้หมายถึง สวนสาธารณะที่มีขนาด 125-500 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตเมืองชั้นในและชั้นกลางของกรุงเทพมหานคร มีลักษณะองค์ประกอบภายในสวน ประกอบด้วย สนามหญ้าขนาดใหญ่ สวนพฤกษศาสตร์หรือสวนดอกไม้ สนามกลางแจ้งสำหรับเล่นกีฬา สวนสุขภาพ สนามเด็กเล่น ลานอเนกประสงค์หรือเวทีกลางแจ้ง ทางเดิน บึงน้ำขนาดใหญ่ ศูนย์สโมส

สำหรับการนันทนาการ เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศูนย์กีฬา ศูนย์เยาวชน และศูนย์ชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

สวนระดับภาค (regional park) ในที่นี้หมายถึง สวนสาธารณะขนาดใหญ่มาก มีพื้นที่มากกว่า 500 ไร่ ตั้งอยู่เขตเมืองชั้นนอกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งองค์ประกอบของสวนโดยทั่วไป เช่นเดียวกับสวนสาธารณะระดับอื่น ๆ แต่เน้นที่วัตถุประสงค์หลักและสภาพพื้นที่เดิมของพื้นที่ ยกตัวอย่างเช่น เพื่อการสงวนรักษานุรักษ์สภาพทางธรรมชาติ หรือเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ของเมือง

พื้นที่ว่างเว้นจากการใช้งาน (brownfields) ในที่นี้หมายถึง พื้นที่ที่ถูกละทิ้ง ไร้ค่า หรือ พื้นที่ที่เคยใช้ประโยชน์จากประเภทอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม อันได้แก่ พื้นที่โรงงาน อุตสาหกรรม เข้มือง ท่าเรือ สถานีบริการก๊าซ รางรถไฟเก่า พื้นที่ในโครงการอาคารพาณิชยกรรม ที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว และพื้นที่โล่งรกร้างไม่ได้ใช้ประโยชน์เป็นเวลานาน

การพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable development) ในที่นี้หมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ผู้คนในอนาคตเกิดปัญหาในการตอบสนองความต้องการของตนเอง โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นรวมประเด็น 3 ด้านได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน